

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Докторске академске студије

## ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

коју је предала Александра С. Секулић под насловом:

*Искусство рата и поетика промене у поезији српског модернизма: Милош  
Црњански и Растко Петровић, Станислав Винавер и Душан Васиљев*

### І ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

#### 1.1. ДАТУМ И ОРГАН КОЈИ ЈЕ ИМЕНОВАО КОМИСИЈУ

Одлуком бр. 494/1 13.2. 2024 донетом на фебруарској седници Наставно-научног већа Филолошког факултета Универзитета у Београду образована је Комисија за оцену докторске дисертације Александре Секулић под насловом *Искусство рата и поетика промене у поезији српског модернизма: Милош Црњански и Растко Петровић, Станислав Винавер и Душан Васиљев* која је урађена под менторским руковођењем проф. др Александра Јеркова.

#### 1.2. САСТАВ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

##### 1. ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Александар Јерков

Звање: редовни професор

Ужа научна област: српска књижевност

Датум избора у звање: јун 2016.

Установа на којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

##### 2. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Светлана Шеатовић

Звање: научни саветник

Ужа научна област: српска књижевност

Датум избора у звање: 30. 11. 2020.

Установа на којој је запослен: Институт за књижевност и уметност у Београду

3. ЧЛАН КОМИСИЈЕ Име и презиме: Драган Бошковић

Звање: редовни професор

Ужа научна област: српска књижевност

Датум избора у звање: 27. 2. 2014.

Установа на којој је запослен: Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу

#### 4. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Бранко Вранеш

Звање: ванредни професор

Ужа научна област: српска књижевност

Датум избора у звање: 30. 1. 2024.

Установа на којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

#### 5. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Марко Аврамовић

Звање: научни сарадник

Ужа научна област: српска књижевност

Датум избора у звање: 10. 6. 2020.

Установа на којој је запослен: Институт за књижевност и уметност у Београду

## II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име (име једног родитеља) презиме:	Александра (Слободан) Секулић
Датум и место рођења:	18. 9. 1989. Београд
Наслов мастер рада:	<i>Хазарски речник</i> Милорада Павића у контексту средњошколске наставе
Датум одбране мастер рада:	фебруар 2015.
Установа где је одбрањен мастер рад:	Филолошки факултет универзитета у Београду
Научна област из које је стечено академско звање мастера:	Српска књижевност

## III СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА који су објављени или прихваћени за објављивање у оквиру рада на докторској дисертацији

1. Милош Црњански и Душан Васиљев: ни исто ни друкчије, али опет то. / Александра Секулић. - ГОДИШЊАК Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима / одговорни уредник Радивоје Микић. – Год. 1, бр. 1 (2005)- . – Београд : Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2018 [Београд : Чигоја штампа]. – 553 стр. 24 цм ISSN 1820-5305
2. Тајна државе и метафизика јарка у поеми 'Србија' Милоша Црњанског. Александра Секулић. – ГРОБЉА: књижевно-културна материјализација смрти / одговорни уредник

Драган Бошковић. – Крагујевац, 2019 [Крагујевац: ФИЛУМ], – стр. 459-469, 558 стр.  
ISBN 978-86-80796-49-9

3. „Два лица модернитета: Ракић и Црњански”, у: *Манифести у српској књижевности 20. века*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2022, ISBN 978-86-7095-300-0.
4. „Завичај Црњанског: традиција и индивидуални таленат“, у: *Мит, традиција и симбол у поезији Милоша Црњанског*, Београд – Требиње, Институт за књижевност – Дучићеве вечери поезије, 2023, ISBN 978-86-7095-305-5.

*Рад предат за објављивање:*

5. „Мајке и синови модернизма: певати, плакати и бити љут после рата“, за *Наслеђе*, часопис за књижевност, језик, уметност и културу, ISSN 1820-1768=Наслеђе

#### **IV НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

***Искусство рата и поетика промене у поезији српског модернизма: Милош Црњански и Растко Петровић, Станислав Винавер и Душан Васиљев***

#### **V ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Основни предмет ове одличне докторске дисертације врло се јасно види већ из самог наслова – реч је о истраживању једног дела савременог српског песништва и изузетно важних стваралаца, важних не само за ту епоху, датих у књижевноисторијски промишљеном и са становишта досадашње рецепције њиховог дела, у најбољем критичком сазнању о њему и правилном историјском редоследу (што помињемо због специфичне улоге Станислава Винавера, те питања односа историјског његовог рату посвећеног опуса према опусу Душана Васиљева). То све дато је у односу на светскоисторијске изазове епохалне промене коју је означио Велики рат, како је некада називан. Одлуку да се колегиница Секулић усмери на ово истраживање једним делом су одредиле њене преференције, једним делом потребе пројекта истраживања поетике савремене српске књижевности и посебно поезије у двадесетом веку. То је веома дуготрајан пројекат који се развијао на Институту за књижевност и уметност током три деценије и под стручним вођењем три руководиоца (проф. др Новица Петковић, проф. др Јован Делић, дописни члан САНУ, др Светлана Шеатовић научни саветник), чему ова дисертација представља врло леп, значајан и потребан за целину пројектног истраживања допринос, а сам пројекат је дао научну смерницу за овакав предмет дисертације и њен поетички циљ. Дисертација је резултат овог институтског пројекта и он у њој добија још једну, попречну димензију, да између опуса највећих писаца и књижевноисторијског помака који њихов редослед означава укаже на оно што би иначе остало мање, или недовољно истражено. Циљ је, дакле, да се сагледа српско песништво у његовом епохалном поетичком и духовноисторијском наступању, трајању и деловању и да се види један његов важан извор у којем се од обичности врло тешког искуства и врло тешког искуства неодрживе обичности трајања долази до стиха: дакле до једне нове и аутентичне,

искуству подложне али не и покорне, језички остварене стваралачке делатности и оног што је управо настало, дакле чиме је свако искуство, па и оно најтеже и најубедљивије, темељно превазиђено. Једном речју, у расколу искуства и стварања песничког искуства, ту је проблемска нијанса која није усмерена на биографске изворе и историјске евиденције, већ на само стваралаштво. Дисертација, дакле, има за предмет ове важне песничке опусе, за циљ њихово поетичко и херменеутичко постављање у поље критичког промишљања и као резултат књижевноисторијску интеграцију једне линије певања која је важна за српску књижевност и културу, а уз то иде и остварење једног дела пројектних задатака у Институту за књижевност и уметност у којем колегиница Секулић истраживачки делује.

## VI ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Упркос томе што је ова формулација коју образац намеће углавном тешко одржива у нашој области истраживања, у овом облику у којем је дата, узимајући је дакле у неком најширем смислу научног истраживања, те *хипотезе*, нека буде речено тако, када се већ то тражи, везане су за главну и недоказиву идеју да се у познавању поезије, чак и онда када се као у овој дисертацији може поуздано ослонити на оно што, и оно колико, знамо о књижевности, напосе песништву, може доћи до за човека релевантних сазнања: ово није само и строго стручно трагање за добрим стихом, вредном песмом, лирским учинком и местом свега тога у историји књижевности и културе. Овде се на врло фин, паметан и промишљен, а деликатан и убедљив начин каже нешто више, о човек у времену и времену у стваралачком бићу човека. Прва и очигледна хипотеза је да искуство као такво, а онда и оно које је драстично и потресно, какво је ратно, налази своје одјеке или макар последичне трагове, у стиховима и језичкој стваралачкој делатности уопште. Друга је хипотеза да референцијална вредност стиха расветљава епоху и дозвољава судар са оним што је у њој и за њу на неки начин битно. Трећа је да помно и детаљно ишчитавање стиха гради шири смисаони и естетски домен у којем се може филолошки и интерпретативно тако разабрати да се из тога може нешто закључити о врлини и вредности не само стваралачког чина већ и његовом одјеку. Затим да ред појављивања у историји књижевности не мора бити нужно очуван у поетичким процесима кроз које се пролази, као и да веома различита искуства рата налазе пут до стихова, посебно у модернистичком певању које није само тематски него и изразно везано за овај колосални изазов и удар. Хипотеза је, такође, да је целина овог проблема важна за обликовање целовитије слике српског песништва у двадесетом веку, модернизма и поетике. Напокон да постоји велика разлика епохалног искуства и стваралачког искуства у симболичком резервоару српског модернистичког певања. Ово су врло уопштене формулације, дате у овом облику да не предухитре следећи одељак извештаја, али истовремено да поштују прописано правило, форму извештаја која има и неке непоправљиве методолошке недостатке, утолико што се хипотезе једног истраживања у стварима тумачења не формулишу унапред него могу ишчитати тек уназад, онда када је авантура разумевајућег читања и објашњавајућег самопропитивања већ готова. Тек из резултата авантуре мишљења о књижевности пројектује се учинак и открива шта му је могла бити претпоставка која другачије не може бити освешћена. Овде циљ озбиљног и преданог рада врло лепо постигнут једном целовитом монографијом о великим песницима и једној епоси у којој су историја и певање морали да се мењају али и иду скупа.

## VII КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Дисертација осуђена на формат и начин штампања који је прописан има 177 компјутерски генерисаних страница, од чега је последњих пет основна литература, а подразумеване би било још толико, а прегледан закључак седам, и једну сасвим кратку биографску белешку.

Дисертација има два дела, први је општи и представља постављање основа за ово широко истраживање, то је првих седамдесет страница. Затим следи истраживање одабраног корпуса, који је током рада увећан и проширен, који запрема наредних сто страница. Корпус је у односу на наслов проширен делом Милутина Бојића, што је апсолутни знак скрупулозног истраживања које не робује формалности задатог и одобреног, већ је веран своме предмету тако да онда када се у раду дође до сазнања шта је још нешто потребно, то онда буде и урађено из одговорности према предмету истраживања а не слепој и формалној послушности коју форма налаже. Кандидаткиња је, дакле, уз одобрење ментора, али би то било исто и без њега, додала још једну вредну степену којом се креће кроз историју поетике, која је у првом захвату била остављена по страни из књижевноисторијских разлога (због разликовања раног модернизма и зрелог, високог модернизма). Уместо промене и допуне наслова, извршено је једно додатно истраживање, проширен и заокружен проблемски захват дисертације. Колегиници Секулић на таквом истраживачком ставу, који данас више није уобичајен, ово је време велике утилитарности и продукцијских законитости по којима је важно што брже и што једноставније испоручити академски производ, ваља комплиментом узвратити. То показује унутрашњу мотивацију за рад.

Дисертација има кратак увод (стр.1-5) подсећа на историју и ослањајући се на Слотердајка и његове *Сфере* креће у сусрет свом предмету. Колегиница Секулић даје дужу фусноту осврћући се на неке радове свог ментора, што ваља схватити као индикатив наставка трагања и идентификацију могућног простора дијалога. Гледајући распон од уздизања самосталне Србије до опасности њеног нестанка, интеграције нове отаџбине и самим тим промењених друштвеноисторијских околности, уводи се цела једна епоха. Већ у наредном кораку се подсећа на једног од најпроницљивијих тумача рата и XX века, код нас далеко недовољно присутног Јана Паточку, а распон између ова два значајна мислиоца, Слотердајка и Паточке, јасно назначаватеоријске оквир и неке методолошке преференције. Поглавље Рат из перспективе државе (стр. 6 – 18), са врло духовитим епиграмима из Канта (очекиваног) и Нансија (много мање очекиваног на овом месту) иде системски изношењем расправе од Клаузевица и појма рата, Канта и питања о томе како рат укинути у просвећеном друштву, до Фукоа код којег се питање дискурса и дискурсне праксе појављује као ново, привилеговано поље на којем ове законитости ваља разјаснити. Нансију ће се придружити Северино и Кајоа, Слотердајку Бодријар, а дисертација на невеликом броју страница показати већ с почетка теоријску озбиљност и писменост у питањима ширим од разумевања распореда речи у стиху.

Бити држава „последњег лета Европе“ (стр.18-27) показује европску ситуацију времена пред слом епохе и полако окреће угао гледања ка нашим просторима, те напетостима које су постојале и на нашем терену и које ће ускоро омогућити да пламен букне на Балкану, којим речима о свечаној посети Франца Фердинанда Сарајеву поглавље завршава. Ка Србији: Први и Други српски устанак (стр.27-35) чини корак уназад како би се засновала нова целина, сада са још више детаља и подсећања, јер је она непосредни амбијент истраживања које почиње, и тло на којем се стиче најважнији део оног искуства које је разлог за писање дисертације: то је српско искуство, које тек треба изнети на трпезу света на којој су друга искуства увек више цењена и понекад злочиначки преувеличана. Наш значај ваља видети у односу на разлоге и права који следе управо из ове генеалогичке засноване Српском револуцијом, дакле духовноисторијским, друштвенополитичким и државноправним кретањем кроз деветнаести век. Овде, наравно, нема ни Канта ни Фукоа, па ни њихове расправе о томе шта је просвећеност, која се могла додати претходном поглављу, али ће је онај ко зна јасно видети подразумевану у распореду излагања, нема ни помоћи савремених мислилаца па ни њихових трагичних забуна у разумевању онога што их окружује, али зато ничу контроверзе српске историје и њој посвећене историографије, све јасно и сажетом прегледно и паметно изложено. Упркос томе, уколико би се ова мање-више

школнички изложена материја хтела, или морала, довести до филолпшке и теоријске висине тумачења, онда би се морала додати оубиљна историографска литературе и понешто из филозофије историје, те критички проговорити о неким новијим интерпретацијама, типа Зундхаузена или Малколма, или теоријама о зачетку Првог светског рата. Морале би се детаљно расправити и друге противречности, које би се од прве странице („досељеничко народа Арбанаса“, стр.27) јављају и траже респектибилну секундарну литературу (рецимо о теорији насељавања из простора данашњег Азербејџана, и друго). Без обзира на наша уверења, научна начела важе за све једнако а резултати нису ствар наших националних и културноисторијских опредељења и идентификација, које су несумњиве и нескривене, него евиденција и снаге тумачења. Упркос томе, ове сажетке ваља видети као спремност и способност да се заузме став, а колегиница Секулић је, ако је допуштено да то кажемо на надамо се духовит начин, правилно усмерена. Како ово није расправа из историје укупно узев, већ из књижевности, кандидат има пуно право да заузме један од могућих и дозвољених ставова а да Комисија не улази у темељну дискусију са оним што је питање другачијег истраживања и проширења поља референци на документе и грађу у другим областима, али строгост ментора која овде није показана зато се преноси на период по одбрани и завршно обликовање монографије: овде литература мора бити једнако добра као када се ослањамо на савремене мислиоце, или то треба оставити по страни, јер се у расправи о историји све очас претвори у пуку идеологију легитимације. Становиште просвећеног патриотизма сасвим је дозвољено чак и када као резултат даје заоштреније или полемици отворене формулације, или историјски наратив који осим као подлога и сажетак у овом часу не показује од каквог је непосредног значаја за даље истраживање, којем упркос томе даје једну интонацију и опште усмерење. Рекло би се да је ово био сусрет једне младе науци посвећене особе са историјом који је подстакао потребу за подсећањем, и она није била сузбијана, јер је и то све ређе у нашем научном животу у којем се или нерелевантни појам традиције глорификује и не види ништа, па ни сопствена историја (али се зато таламба са као да само кад би цео свет ударао у исти добош све би било како треба), или се све негира у неком подлом, прагматичном цинизму са којим се не мисли ни о чему, него само излази у сусрет туђем налогу и потреби за покоравањем. Отуда је и ово „проширење подручја борбе“, ако се тако сме рећи, било допуштено па и добродошло, нарочито у некој будућој монографији, где би се, када то време допусти, оно што је овде записано могло корелирати са стваралачким достигнућима и питањем културног обрасца, дакле културном историјом овог времена, и уз бољу литературу понудити будућем читаоцу као целовита студија историје/песништва. Затим следи низ прегледних поглавља која су могла бити обједињена једним заједничким насловом. Тај низ чине Ка држави: национална аутономија( стр.35-39), На границама државе: Срби у Револуцији 1848 (стр. 39-43), Србија уочи Берлинског конгреса: унутрашње друштвено-политичке прилике (стр. 43-48). То би значило, рецимо, пут до самосталне државе. Онда још краћи одељци о међународним односима, ратовима са Турцима и Бугарима (стр. 48-49, 49-51, 52-53, 54-55) који заокружују још једну етапу историјског прегледа.

Балкан у центру пажње (стр.58-61) даје прилике пред почетак Великог рата који је прегледно обликован у одељку Србија, држава у Великом рату (стр. 61-69). То је целовита дата и на релевантним историјским студијама дата основа за друштвеноисторијску слику епохе. Оно потврђује озбиљност и посвећеност у раду на овој дисертацији, где се није ослањало на неку врсту општеприхваћених мњења о томе како је изгледала Српска голгота, дакле на стереотипе колективног памћења, већ се стручно и метикулозно заснива историјска слика догађаја у којој радови од Ћоровића и Митровића до Димића и Мире Радојевић дају сигурност да излагање услова и околности није препуштено површним утисцима. У некој коначној верзији, можда, овај део може бити проблемски допуњен неколиким питањима која нису оставила траг у српском песништву које је опхрвано перцепцијом славе и суноврата. Та истотријска питања су дилеме око Нишког заседања, Лондонског уговора и друге, све до Солунског процеса. Није ствар овог докторанда, да ли и овог ментора, да се укључују у живе историографске и повесничарске расправе, али је и оно што књижевна имагинација недовољно, или макар не у првом симболичком плану познаје, такође изазов. Чег нема у певању? Зашто је нешто изостало и шта одсуство говори? Да ли песници заиста знају историју, или стихови прате перцепције у којима њихова осетљивост и надареност даје велике резултате, но они нису изворно сазнае о дубини

повесних токова? О томе се мисли када се мисли о нечему што је другде названо *истина српске књижевности*, и то није задатак овог доктората, али јесте питање које он на више начин и на више места, прегнато изречено, досеже у свом резултату. Овај проблемски комплекс ментор је свесно и вољно изузео из овог истраживања, које је и тако замахом и дометом премашило оно што се очекује од једне дисертације, али како је овде прилика да се колегиници Секулић у којој се види научни потенцијал и каријера, са озбиљношћу платформе доктората и стручног дијалога, комисијски понешто дометне. Пред ово вредно истраживање у некој његовој будућој фази може да се стави и једно од питања које српске критика не познаје. Макар као легат једне воље, вредело би проговорити не само о празној деценији после неуспелог рата са Бугарима, што је понегде поменуто као време велике стваралачке кризе и културолошки гледано евазивне фазе у културноисторијско развоју, која се подудара са аустрофилским декадентизмом позних Обреновића, већ и о томе што српска књижевност симболички не досеже. Слика политичких и историјских збивања препуштена *Времену смрти* остаје плошни приказ, а узвици и одједи на рубу дела наших важнијих писаца, пре свега Црњанског, као да су сувише усмерени на питање југословенства да би у потпуности видели шта је то стваралачки могло да значи. То не значи упућивање на, можда, другачије виђење српске судбине у вртлогу великих сила, али свакако значи да и оно што поезија не пева однекуд пробија у симболичкој повести тишине једне књижевности. Вредни радови, као што је ова дисертација, који још хоће и више од онога на шта су се у формату дисертације обавезали, прилика су за једна бољи дијалог но што га то углавном не нарочито промишљени и духовно даровити обрасци извештаја допуштају. Некадашњи академски заноси и манири, па и некадашња обавеза да се нешто заиста и каже у извештају, нека остану притајени у овим прегледним сегментима за некога и неке којима би могло заиста бити стало до књижевности и мишљења о њој. Те сугестије вредан рад и одлична дисертација заслужују.

Поглавље Велики рат изблиза: прве критичке рефлексije о песницима и фронту (стр. 70-82) почетак је другог дела дисертације, након што су теоријски и историјски припремни радови обављени како ваља и како стицање доктората, некада се каже као мајсторског писма, налаже. Писање о Првом светском рату, каже Александра Секулић у првој реченици, неодвојиво је од расправе о модернизму, или како се многи аутори изражавају, авангарди. Ова је напомена од важности, не само зато што указује на то да ово није дисертација која је потчињена историјској околности и тематском хоризонту, већ из тог угла погађа једно од кључних питања не само тумачења књижевности XX века. И важна је зато што указује на терминолошку, а она никада није само то, бифуркацију у којој се радикално проширује појам авангарде на сва дела у којима постоји нека црта авангардизма, што је процес који је, када бисмо хтели да будемо превише сликовати морали бисмо рећи, већ једном дојадио и богу и људима у расправама о реализму, а да је тада заправо био чак и више оправдан као оцена миметичке склоности, но што је то у расправама о авангарди у којима се у исти књижевноисторијски одељак, као у неки сепет или цак, гурају дела која не само да су толико различита да је готово гротескно стављати их једно уз друго, већ и тако што се зато што постоји нека далека црта авангардистичког отклана она изједначавају са великом историјом побуне, протеста и негације какву представља право авангардно стваралаштво. У дисертацију стижу релевантне напомене Адорна и Џејмсона, али, да се нашалимо са ситном омашком у завршном приређивању дисертације за штампу, и нека врло необична референца (стр.71) која се зове ИЗВОР. Писана сва великим словима, у загради, онако како овај помодни и у основи глуп начин цитирања који је наметнут друштвеним наукама начињен је на срамоту стварног хуманистичког знања по узору на природне науке (у којима свако нормалан зна ко је када и шта открио, док када цитирате неког аутора у друштвеним наукама не би ни он сам знао шта цитирате ако не наведете и дело и оно што се ту тврди). Овакав начин цитирања чини да треба као помахнута сваких неколико минута окретати литературу, што се лако може избећи писањем наслова дела и што ни најмање не би окрњило хипернаучни сензибилитет за цитате и библиометријску оцену изузетности рада на основу строго формално евидентиране литературе. Но пред референцом ИЗВОР у часу када се расправља о идеологији књижевног чина и остаје питање модернизма или авангарда, са нешто цинизма би се могло рећи да је то једно мало научноавангардно постигнуће, или грешчица која је промакла у одлично и скрупулозно писаној дисертацији и њеном аутору и ментору. Ментор би да ту пише *извор*

уметничког дела, из које перспективе би цела идеја са ратом добила другачији облик. Како нас рат везује за битак? Док то питање не буде решавано, ових неколико горе написаних речи су само један мали, вероватно сувишни и још више узалудни, траг стварног живота и постојања у често прилично стерилној извештајној комуникацији. Комисија је сагласна да ће ова референца бити разрешена док дисертација буде штампана као књига. Да се ускоро доктору књижевних наука ипак има и понекад приговорити, у њеном скрупулозном минимализму, то је да се кад се стигне до цитата из друге руке (као што је дозивање Лансона кроз Женета), вреди додатно потрудити и наћи саму ствар у изворнику, што је данас много мање немогуће или претешко, него је некада било (посебно уколико Женет, 1985 неко пропусти да наведе у литератури). Ово су ситнице које ничим не умањују вредност дисертације, ни и њих у времену ваља отклонити јер је стрпљење саставни део посвећености коју овај рад више него посведочава, а добронамерна напомена једна од завршних прилика да се подсети како изврности не треба да штети ситна омашка. Дисертација дочим упозорава неколико редова ниже на питање раскола у менталитету патриотског певања између Шантића, Ракића и Дучића, односно Растка и Црњанског, што је опипавање разлике на којој периодизација заправо и треба да почива. То је добро, то је већ један облик мишљења историје менталитета, историје имагинације. Колико је то плод промењених околности, а колико промене коју налаже историја књижевности, јер се експресионистичка поетика јавља пре ратног вихора? Зато је ово херменеутичко опипавање важно. Оставивши Винавера изван ове дихотомије, такође се нешто постиже, као и тиме да ни други придружени члан овог дисертацијског сецирања, Бојић, није овде укључен. То нешто говори, као што је и законописно то да се покаже однос Пандуровића и, не само, Црњанског већ „Младих“. Та ствар је овде постављена, и она је веома продуктивна. Милан Богдановић, Исидора Секулић, али после Блоха и Де Ман и то у интензивном дијалогу са овим јејлским жрецом (било је могућно овде искористити и Де Манов деконструкцијски парадокс да је модерно оно што нас највише везује за традицију, што је прилично лако и показати у српском песништву), свакако није нарочито повољан теоријски амбијент за сусрет са Деретићем, али то говори и о научном стрпљењу и скрупулима да се изложе различита становишта, па зато следе Вучковић, Палавистра, али Буленс па – Фуко. Доста велики расколи између наших критичара, али и између најзначајнијих теоретичара и тумача, прилика су за критички дијалог који припада зрелијим годинама истраживања. „Потребно је анализирати археологију поетичког знања“ (стр. 81), тачно, и овде се чини један леп и важан корак у том правцу, али да ли је живот довољно дуг да се та потреба задовољи једном макар и нацртном, али продубљеном, археологијом поетичког знања чији је извор, недосегнут у нашој мисли о књижевности, објављен пре више од педесет година (*Археологија знања*, 1969, код нас преведене пре двадесет пет година и толико тражена да се антикварно продаје по двоструко-троструко већој цени, али не цени тамо где би морала да буде основна литература). Корак у том правцу, и то из саме поезије не из неког лаког пресликавања две-три тезе, то је племенит и хвале вредан задатак којем се ова дисертација приближава у свом најбољем хтењу. Утолико пре је помало штета да ова аутоинструкција на овом месту није била увод у широку расправу о смислу, сврси и домету поетичког знања, од *архе* песничког мишљења до тога шта облик стиха зна о себи у свету. Колегиница Секулић поставила је леп и далекосежан задатак који доказује вредност њене дисертације и буди велика очекивања од њеног даљег рада.

Већ смо поменули да је поглавље које следи један фини додатак јер је читање песништва наложило да се историјскопоетички погледа унатраг, до Бојића и незамисливости слике без њега. Вредело би у том контексту учинити још две ствари. Једна је да се до последње капи филолошке крви расплете сваки детаљ објављивања песама Црњанског у периодици. То би значило да се раскине са осећањем поратности које је у некој мери наметнуто *Лирици Итаке* и које није сасвим тачно ни филолошки ни духовнопоетички. Шта је од *Итаке* ратно, а не поратно? Није исто певање у загребачкој периодици 1917. и објављивање код београдског издавача када је катаклизма већ прошла и одједном је све једна велика и, показаће се, историјски много горе него бесмислена држава, која је, гледано у друге државе, морала имати смисла а имала је само акумулацију напетости, све до крвопролића без преседана и јасеновачких жртава без броја. Како изгледа поезија и то што она пева у часу када се хоризонт тог жртвеног егзекутирања народа отвара? Сенка Тракла и искуство антологије нове аустријске поезије коју је Црњански читао (која нам је тек недавно постала доступна, ментор ју је тек сада добавио у бечком антикваријату



па ће у будућем истраживању она бити на располагању) много мање значи од тога да ли се судбина и историја рађају из *бола и поноса* или је *археологија бола* нешто чему уопште нисмо дорасли. Шта све боли, јер смрт на фронту, или у његовом залеђу, можда и најмање боли. У овом часу, међутим, у дијалог улазе млађи. Старији су били проговорили гласом Пандуровића, касније из далеке будућности проговарају Миодраг Павловић и Иван В. Лалић, који је Бојићу дао још један песнички живот. У том погледу Бојић и Јакшић, на следећој страници доктората, још боље разговарају. Шта још може да се *У јамбове слаже*, као је овде постављено? Докторанд види како „песничка мисао саопштава сопствену слабост, можда и пораз“ (стр.86), а на сцену тумачења пристиже Други, премда за сада само као „онај који се обистињује као фатум“, што је мање од тога што се заправо збива. Други долази као празно место означитеља (Лакан), као етичка обавеза (Левинас), као бесмислица недоступности (Дерида ако не Витгенштајн), као пука социјална конструкција (Батлер) – има посла за онога и ону који би осећали страст мишљења, сазнавања и нимало срећног часа тумачења у којем више нема ни тврде епске хриди (Адорно) какву представља извесност текста. Нека ово буде један сасвим кратак подстицај да бескрајно путовање (Манфред Франк) не завршава. Дијалог са члановима комисије на овом месту (Аврамовић, Јерков) леп је облик научног следствовања. Боље је, дакако, унатраг од Гадамера до Хајдегера, који би обојица имали тек да кажу нешто о Бојићевом *укле* (са или без риме *пукле*, која је у докторату узета у разматрање). Где је то у херменеутици уклетости? Раван која пуца у бескрај, тако се протеже, и раван која је бескрајно пукла (напрсла), то је песничка слика која је овде анализирана, може да значи оно место на којем се дели српско песништво између миметичког и поетичког. Пукла у бескрај, то је рани модернизам, бескрајно напукла, то је модернизам. Отуда је само корак до херменеутичког фанатизма: бескрај је екстензија која је лака, а кад је нешто бескрајно пукло, то је тешки раздор, пролом, дисконтинуитет. Да ли је поезија и једно и друго, и како се о томе мисли да оно што се пружа у бескрај, историја српског, немоли светског песништва, јесте бескрајна пукотина певања... Ми сами себи смо најбољи у том певању, то је лепота српске књижевности коју би требало и другима дозначити. Можда би било и тумачења која би имала исто толико сврхе, да она могу стићи негде *другде*. У књижевности, у певању, већ хиљадама година затичемо оно чега нигде нема, а поезија рата управо онеме нестајућем како видимо прогресију немања даје прилику да буде песничко. Пукотина која је овде нађена, уколико се до крајњих могућности искористи детаљ из тезе, чита је код Црњанског, који следи, али није ли она управо то што јесте велика поезија, сама могућност немогуће пукотине? Сасвим је јасно да теза која се може овако продужити представља вредан докродар из којег ничу релевантна питања. Колегиница Секулић се држи онога што се докторски може рећи, али пажљив читалац ће наћи више назнака које су у подлози њене аргументације.

Овде смо на трен били напустили терен чистог излагања резултата дисертације да се види где би једна *археотика*, археологија поетике, пола века доцније доспела. Она може да себи тражи простор не више у границама епистема и хијерархијама дискурса, што је у раду отворено уз Фукоа и питање Другог, већ у немогућности да се изузме оно што је претешко. У целој историји мишљења и тумачења књижевности важном је само оно што је тешко. Добро је да докторат себе не оптерећује оним што се у докторату не може постићи, нити би то целина научне заједнице хтела да цени и подржи, али добро је да знамо да је простор великих постигнућа отворен. Дух који би томе био потпуно посвећен, њему би припадала хегелијанска радост самоиспуњења. Дисертација, пошто је отворила велика питања, од Црњанског се враћа Дучићу и Шантићу и ближи реалнијим, смиреним књижевноисторијским закључцима да је „Бојић заправо померио границе симболичког искуства смрти за отацбину“ која историја српске књижевности у широком распону „исписује као стихове историјског сведочанства жртве“ (стр.94), што је и прави разлог за овај вредан додатак дисертацији, који је кандидаткиња сама открила и одлучила да уз разумевање ментора унесе у дисертацију и тако је употпуни и покаже одговорности према предмету изучавања и самосталност у раду, што је квалификује за будућа достигнућа, која су више него јасно назначена зрелошћу и далекосежношћу закључка до којег води ово поглавље дисертације. Те последње речи, које као да су из неког бољег времена проучавања књижевности пристигле, ова будућа више но референтна докторка запажа како се у Бојићевом трансформисању симболичког капацитета родољубља догађа нешто битно: „не може се истим језиком певати о избеглом народу, о другачијој судбини државе и амбивалентној димензији

жртве, као што се није могло саопштити метафизичко искуство оностраног на начин Дисовог утамничења“ – „Док се онтичко и онтолошко неповратно раздвајају, рат изнова регрутује метафизику“ и песници ће се наћи „неподношљиво близу бића“. (стр.95) Одиста кратко, али савршено далекосежно и јасно, и исто толико далеко од онога како се критика у нас данас пише и разуме, као неко тривијално понављање онога што се на први поглед види у делу, где је сво откриће у томе да је речено да ту пише оно што пише. Било би вредно расправе шта је смисао дисертације, осим да покаже капацитет и спремност на самостално истраживања у техничком смислу. Шта са тим што се дају овакви, далекосежни и паметни закључци, који би могли постати епиграми читавих студија? Како се то оцењује између сабирања бодова и попуњавања формулара?

Другу могућност коју смо горе поменули видимо у томе да би се могло поставити и питање шта значи одсуство Дисових стихова пре самог утапања? Да ли је Дис могао или морао, или није могао и није смео да песнички проговори из овог рата? Да ли био осујећен једним недовољно ратним амбијентом у којем се нашао пре него што се отиснуо на Средоземно море? Шта говоре сутерени на Српској обали, као је меморијално названо лепо шеталиште уз реку у Лиону? Где су имућници и Ници? Треба ли то ћутање, које ипак иза себе има историју *недовршених речи*, схватити само као околност, плод туге и даљине, алкохолизма и немогућности да се из истог тоналитета из којег су произашла очекивања цара, пева, или је то речито одсуство стихова који би после једне врсте *наших дана* показали другачију „нашкост“ тих поразних ратних дана? Упркос оваквој врсти хипотетичке поетике и де/конституције оног што је присутно оним што је одсутно, јасно је да је колегиница Секулић на другој страни добро показала како је промена српског песništва била нужна. Она више није плод историјског кретања и катаклизме, још мање угледања и експресионизације, да то тако напишемо, већ је сама из себе српска поезија као таква морала поново доћи до речи и до саме себе. Зато 1917. година.

Поглавље посвећено Винаверу (стр. 95-111) неће се надовезати на горе изнете закључак непосредно, већ се поново хвата залет уз помоћ Буленса и опште тврдње о стању песничког певања Великог рата, али и оног дијалога који је Винавер зачео у тексту „Скерелић и Бојић“, протегнут на коментар Миодрага Павловића о уступања песничког гласа вапају и покличу народа. Уз општи напомену о Винаверовом отклону од такве позиције, можда се нови положај могао прецизно одредити, но рад се наставља у оном правцу аутопоетичког смисла овог славног есеја, јер он објављује разлику „не само у техници стиха него и у Техници песничког мишљења“, како је цитирано на стр. 96. Недостатак и укидање, који уколико нису већ осенчени у Дисовом парадоксу, овде излазе на сцену тумачења, али и две визије потребе за Византијом, Бојићева и рана Винаверова, што је врло леп резултат ове дисертације. Одсуство реализације целине певања „Немање“, управо је у нужности прекида установљено као напокон вољни чин стварања, а не као прекид судбине у смрти код претходне двојице. У ономе што се не може знати о будућности Диса и Бојића, одједном се зна као оно што Винавер види да треба и не може да неће, али не може и да постигне осим у одсуству. Редак облик мишљења о књижевности, који је овде у извештају само доведен до крајње консеквенце, док је у дисертацији задржан у границама онога што се дисертационо може и сме рећи. Дисертација доноси нови смисао у тумачењу српског песništва, за које би било лепо да се нађе слуха у новим генерацијама тумача.

У беневоленцији тумачења и оцењивања Винавер блиста можда и више но што је то заиста морао бити случај, али то је оно што дисертације раде. Ова доста високо вреднује његов доцније да ли утишан тон и свакако наротивизацију. Из назначене противречности Бојић/Винавер, из одступања и у поетичком хијатусу, можда лежи скривени разлог диспропорције између свести о песми у песми са оним што песма одиста јесте и постиже. Ако је Бојићу изречен прекорчић што је трагао за римама и теглио Вуков *Рјечник* са собом као би се у њих настало национално биће које песник обнаша и проноси, шта рећи за Винавера: сплета/чета, звуке/руке, жедни/бедни (који су у наведеном одломку на стр. 103)? Где је то спрам терета онога што је опевано? Зато се у наредном кораку и мора доћи до тога да „сам песник и његово дело као да никада нису тамо где треба да буду“ (стр.105). То је напросто тачно. Интеграција „епског темпа у слободни стих“ прилог је томе, као и исходу у којем „конфрнтиран самом себи“ Винавер и у потоњим читањима остаје „унапред изгубљена фигура“, нешто је чему се обраћа посебна пажња. Владушић види шта „упућује на фигуру узвишеног“ (стр. 106), па докторанд нализо ослонац да прионе уз одбрану

Винавера. Коликогод одбрана била допадљива и херменеутички и културноисторијски, то још увек не решава противречност која је наслеђена од авангардистичке претераности и прекорачења. Она се као ствар једног дубљег поетичког менталитета протеже кроз Винаверов опус. Шта онда чинити са „старим српским начином“? Он опстаје у времену јер ће мртви у њему бити са живима, како се показује на наредне две странице дисертације уз лепу интервенцију ослоњену на Слотердајка.

Колегиница Секулић је унеколико апологета противречности која би, да се то хоће, показала како се авангардизам хтења не може спасти у ситуационом и релационом модернизму. Нема великог песништва без велике песме, могао би да дода циник у којег се претвара сваки критичар када не зажмури на једно, или на оба ока пред оним што буди наклоност, који отвори четворо очију док проучава оно што изазива недовољно допадање или чак и неку муклу, пригушену одбојност. Не пева контекст него стих, ако се то после теоријског искуства друге половине двадесетог века уопште сме и помислити, а не рећи. Можда би „окрет према комуникацији“ (Хабермас) ту био од користи, али то би водило сасвим далеко у постнационалне констелације и постметафичко певање, немачку верзију оног либералистичког претеривања које као хладни ветар празне будућности брише преко Атлантика као преко Арктика (да одемо корак даље од Адорна на којег се, опет одлично, реферира).

„Винавер постаје близак у својој удаљености“ (стр. 111), вели докторат и на тој страници почиње расправа о Растку Петровићу (до стр. 125 која се наставља као прва десна, што до тада није био случај; у прелому/штампи дисертације сигурно се има следити и неки подпропис који регулише нешто оптички важно – за изглед ова кандидаткиња има јако развијено чуло и вољу). Пут од „Ратних другова“ до „Великог друга“, међутим, ићи ће нешто другачије, а не овом јаком поетичком цртом која је спрегла Бојића и Винавера у претходним поглављима доктората. Оно што је на први поглед духовито, заправо је књижевноисторијски парадоксално дубоко. И овде се, једнако паметно и сабрано, ствари излажу. Предмет какав је ратно искуство криво дели Растков песнички опус. Са дуге стране, питање о корену књижевне имагинације, које би однос браће, о којој овде има речи, нашло на другачији начин (рецимо у једној важној Растковој приповеци), нешто је што не само да прекорачује границе докторске радње, већ је и много даље усмерено од тог прекорачења. Наравно, обазриво ипак дозначен смер од великог дуга до великог Другог, то јесте право питање које је у тумачењу Винавера зачето како ваља. Нимало случајно број цитираних стихова овде јако расте, они се изливају и у фуснотама, као да се ипак мора рећи оно једино што се у критици никада не може рећи довољно добро и што се, са нешто цинизма, може овако формулисати – у тумачењу поезије важно је да постоје стихови, без тога ни Дерида и Левинас, који овде излазе на главни терен, не би били битни. „Божански друг“, од открочења до апотеозе, на стр. 124. може да заокружи оно што је потребно за поетички бедкер и да покаже да је празнина, бело, прекид текста нужан и пре Црњанског. Растко је одлично читан и тумачен. Разумевање значаја и вредности ратног код Растка може водити ка једном ширем антрополошком трагању.

Наредних 15 страница (до стр. 140) је основно поглавље о Црњанском, а затим иде и додатак све са *Србиом* и *Стражиловом*. Шта се ту могло другачије учинити? Можда пре наставити непосредно на ову линију противречности себи, потребе за другим, и сада бивањем тим другим, него погледом на аутопоетичке исказе. „Између романтичног и невероватног“ (стр. 128), што је добро за опус Црњанског, али и „гностичке осећајности“ из једне студије. Претерујући у помињању рада свог ментора, колегиница Секулић је пропустила да примети како ју то тера у једну врсту осавремењавања тачке гледишта и одвлачи од најбоље линије њеног доктората. Ту улогу старе критике преузеће Хатица Крњевић, па Владушић, мада и то одвлачи од „питања поништавања наслеђа стражиловске имагинације“ (стр. 146), што је могла бити окосница читања: шта после романтизма који је увек био сентиментом обојена модерност? Овде има херменеутичких приноса (попут Светозара у Петрограду, леп детаљ којим је својевремено писање дисертације започело).

Зашто су поглавља дата овим редом? Рекло би се како је Црњански, у којем је имало да проговори оно Друго, заправо остављен за неку будућу прилику да се тада одиста сагледа и оцени његов поетички принос и противречности које га чине неодољивим. У некој верзији за штампу, питање унутрашњег раскола са којим смо се срели на другим местима могло би бити

разлог и услов за још једну метаморфози критичких сазнања, у којој ће они капитални судови до којих се дошло, неке смо навели у извештају, бити посебно и додатно повезани. Можда је о Црњанском (али то би онда важило и за Растка), могло још тога да буде написано. Одговор о редоследу поглавља није олакшан делом о Васиљевићу који следи од стр. 151. Додуше, опис који одбацује биографизам опет подсећа на живот, што није јасно чему служи, а искуство рата овде није до краја описано и остало је сведено на приватни испад и лични гнев (који баш ничег нема са Слотердајком или кореним европског песништва). Нити је пада/страда//нада/Илијада (уз цвале/пале) неки принос риме. Напротив. Оно што је код Винавера тек требало да уђе у израз, а код Растка и Црњанског изменило стих, то се овим не подстиче, немоли задобија. Могло се овде искористити до краја „Дођите другови моји“ да се поетичка параболоа о друговима изведе до краја, утолико пре што ова песма делује сасвим као да је у близини Растка. Рекло би се, ваља бити амбициознији, радост је већ ту, одмах иза угла. Ако није створио, као Црњански, модерну форму рушилачке снаге, каже колегиница Секулић, показао је Васиљев шта је суштинско у начину на који се тугује (стр.163). То је један од оних синтетичких судова који се провлаче кроз дисертацију и показују какви су прави капацитети овог тумачења и шта би све у њему тек било могуће. Као што је могуће бити срећан у раду, у писању тезе, у животу уз књижевност. Лепо је што Константиновић макар негде има ону улогу која му припада у тумачењу српског песништва, добро је и то да се овде враћа на сцену и Пандуровић, што као неки унутрашњи прстен повезује целу тезу, чији главни део завршава „ужасом повратка“ (стр. 167), после којег још долази закључак (стр. 168 –174).

Закључак је ове Комисије да је ово одлично урађена теза.

## **VIII ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Резултат, што не треба схватити спортски или методички као исход, јесте да је у њој добро одабран и с разлогом још и проширен, велик обимом и историјском протежношћу предмет изучавања ваљано и убедљиво херменеутички, поетички и књижевноисторијски савладан. Од демонстрације способности за самосталан научни рад и истраживање до доношења низа синтетичких судова који су допринос савременој српској књижевној кртици, овде је обликован хоризонт читаве једне епохе сагледане у светлости важних питања и у озрачју неколико изузетно важних песника. Дата је широка слика, проблемски захваћена важна питања, донети крупни књижевноисторијски и историјски поетички судови. Колегиница Секулић је свом раду на пројекту Института за књижевност и уметност дала леп и вредан прилог, монографију вредну објављивања. Главни допринос ове дисертације лежи у томе да се од једног искуственог изворишта каква је историјска траума рата, дијалектика победе и пораза, жртве и патње, стигло до целовите критичке слике српског песништва.

## **IX ПРОВЕРА ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација* које се бране на Универзитету у Београду и налаза у извештају из програма *iThenticate*, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације аутора констатовано је да утврђено подударње текста износи [Кликните да бисте почели унос текста](#).%

Овај степен подударности последица је Кликните да бисте почели унос текста., што је у складу са Чланом 9. Правилника.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8. *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

## X ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

Комисија за оцену докторске дисертације констатује да је дисертација колегинице Александре Секулић *Искусство рата и поетика промене у поезији српског модернизма: Милош Црњански и Растко Петровић, Станислав Винавер и Душан Васиљев* оригинално и самостално научно дело и да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

Комисија стога предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати с позитивном оценом Извештај о оцени докторске дисертације под насловом *Искусство рата и поетика промене у поезији српског модернизма: Милош Црњански и Растко Петровић, Станислав Винавер и Душан Васиљев* која је написана под менторством проф. др Александра Јерковом и да је, у складу са прописима, упути Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на разматрање.

### ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

1. \_\_\_\_\_  
др Александар Јерков, редовни професор  
председник Комисије
2. \_\_\_\_\_  
др Светлана Шеатовић, научни саветник  
члан Комисије
3. \_\_\_\_\_  
др Драган Бошковић, редовни професор  
члан Комисије
4. \_\_\_\_\_  
др Бранко Вранеш, ванредни професор  
члан Комисије
5. \_\_\_\_\_  
др Марко Аврамовић, научни сарадник  
члан Комисије